

Lis Højgaard

Kan man interviewe sig til viden – om køn?

Kønsstereotype forklaringer eller benægtelser af køns betydning blandt interviewede er fænomener, der ofte dukker op i empiriske kønsforskningsanalyser. Artiklen diskuterer, hvordan dataproduktionsprocessen kan kvalificeres, så den sikrer, at interviews giver så righoldigt et materiale, at det bliver muligt at hente indsigt i de processer, der forlener kategorien køn og institutionel og organisatorisk kønsdifferentiering med betydninger på en måde, der åbner for nye forståelser og ny indsigt. Der argumenteres for at betragte interviewssituationen som en vidensproducerende samarbejdsrelation, og der opstilles en række konkrete bud på fokuseringspunkter, analytiske værktøjer og knudepunkter i forskningsdesignet, som kan skabe et godt grundlag for en analytisk proces.

Søgeord: Kønsforskningsmetode, interviewmetodologi, dataproduktion, køns-teori, empirisk analyse.

Der er to fænomener, der ofte dukker op i forskningsprojekter, der undersøger kønnede betydninger, og som er baseret på interview. Det er fænomener, som jeg er stødt på i min forskning, som også andre forskere rapporterer, og som jeg møder i afhandlinger og studenteropgaver. Det ene er en udbredt benægtelse af køns betydning for det forhåndenværende forskningsprojekt blandt de interviewede (se fx Højgaard 2007). Dette fænomen optræder i forbindelse med mange forskellige forskningstemaer. Jeg er stødt på det i så forskellige forskningsfelter som køn og ledelse, om køn og løn og om køn og vidensproduktion.

Det andet fænomen er, at de interviewedes forklaringer på dette eller hint fænomen tager udgangspunkt i kønstereotyper. Disse dukker op i interviewet i forbindelse med konkrete diskussioner af specifikke betydninger fx af forskelle, af positioner eller af synspunkter. Og ofte tillægges snart det ene køn, snart det andet køn specifikke præferencer, træk eller egenskaber. Følgende interview-bidder fra et projekt om Køn og Vidensproduktion¹ kan give en fornemmelse af hvordan det kan se ud:

A: Jo, jeg synes godt, jeg kan mærke lidt forskel mellem mænd og kvinder altså inden for mit område. Det er lidt mere nørdet at sidde og rode med modeller og computere og sådan noget, og piger eller kvinder har ikke helt den, altså helt den samme stædighed over for det der med at arbejde med en model. Jeg har dog en kvindelig ph.d.-studerende, som er utroligt god til nu at bygge modeller, det må jeg så sige, så man skal ikke generalisere. Men altså det der med at man kan sidde i ugevis og nørkle med problemer, man synes ikke, man kommer nogen vegne, det ligger altså ikke til mange pigers temperament, (...)

B: En af de mest kendte adfærdsmodellører i øjeblikket hun er kvinde.

Og senere:

B: Det er jo altså, det kan jeg da godt sige, det kan godt være, at det er anderledes hos dig, men det der med, at der er større kvindelig interesse for planter end blandt drenge, det er altså noget, man har set gå igen gennem mange undersøgelser (...), mens mænd det er mere med dyr. (...)

A: Men så inden for zoologi så er der jo også forskel på, hvad de vælger, som B siger, sådan noget med bløde dyr, det er der så igen forholdsvis flere piger, der vælger. (...) Ja, det er sådan noget med pels og sådan noget i forhold til insekter, ikke.

B: (...) inden for de andre felter der er det jo blandet, altså både mænd og kvinder, ikke. Men det er rigtigt nok, sådan noget som mus, det er mere til mænd, ja men det er faktisk rigtigt.(...) Fugle, det er sådan fifty-fifty.

Lis Højgaard
Lektor ved Institut
for Statskundskab,
Københavns
Universitet
E-mail: lh@ifs.ku.dk

Dette er uddrag af en længere forhandling om, hvorvidt køn kan distribueres over biologifaglige felter – en forhandling, som de deltagende aldrig rigtigt får landet med en fælles konklusion. Uddragene kan læses som en illustration af, at køn både er en bekvem kategori, som ordner, sætter grænser, skaber hierarkier og relationer (Haavind 2000:7), og en ubekvem kategori, som undslipper faste definitioner og flyder alt efter synsvinkel og kontekst. Så selv om køn synes at være allestedsnærværende som orienteringstilbud i det sociale liv, savner det som fænomen og kategori stabile betydninger og sikre fikspunkter. Og uddragene kan også læses som en illustration af de problemer, som analyser af kønnede betydninger kan løbe ind i, hvis det datamateriale, man får, består af denne type ræsonnementer. Man kan i forlængelse heraf spørge, hvordan det overhovedet er muligt at indhente viden om og forståelse af et så selvmodsigende, flydende og kontingent fænomen – som forekomsten af de to nævnte fænomener peger på – og så gennem interview?

Det, der er mit ærinde her, er at fokusere specifikt på, hvordan vi gennem interview kan få et så righoldigt materiale, at det bliver muligt at hente indsigt i de processer, der forlener kategorien eller fænomenet køn og institutionel og organisatorisk kønsdifferentiering med betydninger – på en måde, der åbner for nye forståelser og ny indsigt. Det handler om at forsøge at kvalificere selve dataproduktionsprocessen, om at sikre et mangefacetteret, nuanceret, tænkeprovokerende og reflekteret materiale som grundlag for en analytisk proces, der kan fortælle os noget nyt, forklare det, vi ikke forstår, vise det, vi ikke ser, sige det, vi ikke hører.

Der er mange gode bud på, hvordan forskning i køn bedrives (se fx Lykke 2008), også bud der anviser specifikke metodiske tilgange: fortolkende metode (Haavind 2000), poststrukturalistisk diskursanalyse (Søndergaard 2000), situational analysis (Clarke 2005), bud der argumenterer for specifikke former for interview, fx narrativt interview (Chase 1995), eller der ser interview som mulighed for at give underprivilegerede grupper og personer stemme (Mazzei 2009, Lather 2000). Og der er bud, der håndterer ovennævnte modsætningsfuldhed gennem metodologier, der insisterer på kompleksitet og intersektionalitet – det vil sige de kombinerede effekter af at være positioneret gennem tilhør til flere sociale kategorier samtidigt² – (Staunæs & Søndergaard

2005, 2008, Højgaard & Søndergaard 2006, 2009, Søndergaard 2005, Staunæs 2003, Højgaard 2007). Og mange af disse bud tager hele forskningsprocessen grundigt under behandling.

Når jeg alligevel synes, at det er besværet værd at fokusere specifikt på dataproduktionsprocessen, er det fordi jeg mener, at den paradoksale modsætningsfuldhed og kategoriale kontingens, som følger fænomenet køn, har specielle træk og stiller specielle krav og derfor kalder på en særlig opmærksomhed. Kategorien køn har ikke kun specielle træk, den deler på mange måder "skæbne" med andre sociale kategorier alder, race, klasse, etnicitet, nationalitet m.v. . De fungerer alle som knudepunkter i den samfundsmæssige fordeling af underordning/overordning, position, magt, ressourcer og leve- og udfoldelsesmuligheder, og alle er kategorier med historisk skiftende betydningsindhold og bevægelsesrum og udtrykker historiske specifikke former for intersektionalitet.

Men de aspekter af den aktuelle konstruktion af kategorien køn, som jeg mener begrundet et særligt fokus på metodologi, er knyttet til synlighed og den symbolske "udnyttelse" af denne synlighed. Det handler om den måde, køn fungerer på symbolsk, og den selvfølghed disse aspekter forlenes med. Med synlighed mener jeg her, at vi som samfundsmæssige individer er henvist til at bære kategorien åbenlyst og til skue, så at sige på kroppen. Det er ikke muligt at undslippe den – vi kan ikke vokse ud af den, rejse ud af den eller definere os ud af den. Kategorien er grundlaget for den måde, vi mødes af andre på, og den måde vi møder andre på, og for den måde vi bliver genkendelige for os selv og andre på, både på et interpersonelt niveau og på et institutionelt og samfundsmæssigt niveau. Vi er henvist til at blive til som individer gennem kategorien, og den er en afgørende dimension i vores identitetsdannelse. I disse aspekter har kategorien noget tilfælles med etnicitet og race som minoritetskategorier – dog med minoritetsstatusen til forskel.

Når det gælder køn, er synligheden bundet op på den sociokulturelt eller symbolsk bestemte dualitet (Gherardi 1995), som man kan sige er kategoriens grundvilkår: du er enten mand eller kvinde – og identitetsudtryk, der ikke lever op til kategoriens krav om tydelig dualitet dømmes ude, bliver undtagelser eller abjecter (Butler 1990). De lever på kategoriens præmisser og understøtter på forbilledlig vis netop betydningen af synligheden og dens dualitet (se Goffman 1976, 1977, West & Zimmermand 1987, Butler 1990). Kategorien fungerer gennem det betydningsindhold den tilskrives, og som kommer til udtryk i det, der er blevet kaldt kønnede koder (Søndergaard 1996), kønnede tolkningsrammer (Haavind 1986), fortolkende repertoarer (Gilbert & Mulkay 1984, Wetherell m.fl. 2001, Edley 2001) eller diskurs (fx Barad 2007:151). Det er alle begreber, der angiver de måder eller de rammer inden for hvilke, man kan tale om et givet fænomen – køn – og dermed de grænser inden for hvilke forestillinger og forståelser bliver meningsfulde.

At bære kategorien synligt og uafkasteligt har derfor umiddelbare impli-

kationer i form af en uundgåelig placering i og ofte uafvidende deltagelse i komplekse positioneringsspil, magtrelationer og stereotypiseringer, som har rod i de kønnede tolkningsrammer og den samfundsmæssige kønssegregering, som både interviewer og interviewede er en del af. I selve mødet mellem interviewer og den /de interviewede aktiveres tolkningsrammer, uden at man på forhånd kan sige hvilke eller hvordan, kun at de vil være til stede som betydningsstrømme hos de involverede. Og den selvfølgelighed, hvormed kategorien bæres og leves, gør tolkningsrammernes kontingens og grænser uigennemsigtige.

Aktiveringen af tolkningsrammerne accentueres yderligere, når interviewets tema gør kønnede betydninger relevante. Her kommer det til at handle om den interviewedes relation til sin omverden – via det konkrete tema interviewet handler om – og om den interviewedes egne identitetskonstruktioner og positioneringsrefleksioner og den forhandling af tolkningsrammerne, som dette kan indebære. Det betyder ikke, at vi i selve interviewsituationen nødvendigvis spørger til køn (se senere), men køn bringes jo nødvendigvis på bane, når vi redegør for vores projektintentioner over for dem, vi ønsker at interviewe. Dermed produceres en relevans med bestemte konnotationer – fx køns betydning for ledelse, for forståelse af løngab, kønssegregering i arbejdslivet etc. – som vi inviterer til respons på, og som den interviewede forventes at bidrage til med relevansbeskrivelser. Der skabes så at sige et paradoks, idet vi – som interviewere – kommer til at gøre køn relevant, for det vi spørger til, når det, vi i virkeligheden ønsker at finde ud af, er, hvornår og hvordan køn bliver relevant for de informanter, vi trækker ind i vores undersøgelser. Scenen er sat for gensidig positionering, som i større eller mindre grad henter næring i kønsstereotyper og i alle tilfælde trækker på de symbolske betydningssystemer. Og der er meget på spil, fordi processen umiddelbart handler om, hvordan vi – begge parter, om end i en ulige situation – bliver set, læst og fortolket og om hvordan vi manøvrerer inden for, mellem eller uden for normaliteter, hvis grænser er flydende, kontingente og bevægelige. Så både aktiveringen af de kønnede tolkningsrammer og de gensidige positioneringer kan være med til at producere såvel benægtelser af køns betydning som kønsstereotype forklaringer.

Lidt interview-metodologi

Men nu tilbage til spørgsmålet om hvorvidt og hvordan det overhovedet er muligt at hente viden om køn gennem interview – viden, der åbner indsigt i betydningsproducerende processer og ikke bare bekræfter, reproducerer og bestyrker cirkulerende kønsstereotyper. Svaret på det spørgsmål hænger sammen med, hvad vi forstår ved interview som metode/metodologi og sammenhængende hermed, hvilket begreb om køn vi opererer med. Først til metodologien. En grundlæggende³ – og ret banal – præmis for det kvalitative forskningsinterview er, at man, som forsker, kan undersøge elementer af "det

sociale", af den diskursive praksis, af den verden vi lever i eller af virkeligheden ved at tale med folk – at man kan samle eller konstruere viden ved at spørge, lytte og fortolke. At man, gennem den måde personer skaber mening i deres liv på, kan få indsigt i subjektivitet, kultur og samfund. Og formålet er jo netop at opnå større indsigt, nye forståelser – og at få øje på nye muligheder for – med Haraways formulering – at skabe verdener, der er til at leve i (Haraway 1988, 1997).

Ja, banalt, men mindre banalt er måske, at alle disse tre aktiviteter – spørge, lytte og fortolke – ikke er uskyldige eller givne, men er teoretisk informerede projekter (Mason 2002). Det gælder ikke bare det, der spørges om og hvordan der spørges, det gælder også hvad, man antager, at det er muligt at finde ud af ved at spørge – og hvordan disse antagelser udstikker grænserne for, hvad der kan spørges om, og hvad man vil spørge om. Her blander etiske refleksioner sig med de teoretiske. Men det handler også om, hvad der ikke spørges om, og hvad der spørges rundt om. Og videre handler det heller ikke bare om at lytte og registrere, det handler om hvordan vi lytter, hvad vi lytter efter, hvad vi forventer at høre, hvad vi ikke vil eller kan høre – og om vi er opmærksomme på det, der ikke siges – på tavse stemmer, i Lisa Mazzais formulering: "(...) to begin the process of listening to ourselves listening in order that we might be attentive to our own silenced/silent voices and those of our research participants" (Mazzei 2009:51). Og endeligt handler det om, hvordan vi forstår, hvad der bliver sagt, hvordan vi fortolker det og hvordan fortolkningsprocessen forstås i forhold til spørge- og lytteprocesserne.

Alt dette er produkter af den teoretiske orientering, der er grundlaget for en given undersøgelse. For at illustrere betydningen af dette vil jeg for overskuelighedens skyld låne en meget overordnet typologi hos Mason (2002), som opererer med en differentiering mellem teoretiske orienteringer ud fra to pointer. Den ene pointe er det studerede fænomens placering i samfundet – om det har en specifik identificerbar placering, enten som struktur, institution, ideologi – eller i personer, som overbevisninger, holdninger evner – eller om det studerede fænomen er vanskeligere at identificere, mindre håndgribeligt, som fx processer og praksisser, som er flydende, til forhandling og kontekstafhængige.

Den anden pointe handler om det grundlag, ud fra hvilket den interviewede og interviewet kan belyse det fænomen, der er under analyse. Hvis forskerens teoretiske orientering går i retning af at forstå sociale fænomener som faste og afgrænselige, så får den interviewede rollen som informant – en informeret, vidende repræsentant for en større population. Interviewet bliver en måde at grave fænomenet frem på, og den interviewede forstås som værende i stand til at overdrage relevant information til forskeren (ibid. 226). Hvis forskerens teoretiske orientering derimod tilsiger, at verden og dens fænomener må forstås som mindre faste og umiddelbart identificerbare og som mere flydende og kontekstuelle, så betyder det, at der ikke er noget konkret

information, som den interviewede kan grave frem, afsløre og præsentere for interviewer, men at det snarere handler om en række kontekster og processer, som interviewer må opsøge og få indsigt i. I denne type af teoretiske tilgange er der ingen informanter, men der er personer, der indgår i og former processer og kontekster, og det gælder såvel forskere som interviewdeltagere. Interviewet må derfor betragtes som et vidensproducerende sted "a site of knowledge construction", som Mason formulerer det (ibid. 227). Et sted hvor interviewer og den interviewede samarbejder om produktion af viden.

De skitserede teoretiske tilgange har implikationer for hvordan spørge-, lytte- og fortolkningsprocesser gennemføres og hvordan de kan give viden, indsigt og forståelse. Det vil jeg vende tilbage til, men først til spørgsmålet om hvilket begreb om køn vi opererer med.

Lidt om begreber om køn

Hvis vi følger ovennævnte typologi over teoretiske tilgange, så vil det kønsbegreb, der modsvarer den første teoretiske orientering, rumme forestillingen om køn som essens – køn som et essentielt karakteristika knyttet til biologiske fænomener med psykologiske og samfundsmæssige betydninger og konsekvenser. I denne forståelse vil det være det biologiske køn, der afstikker muligheder og begrænsninger for de egenskaber og evner, der former kønnede identiteter, og som bliver grundlaget for kønnede udformninger af samfundsstrukturer, institutioner, ideologier og diskurser.

Hvis vi ser på kvinde- og kønsforskningen i dag, har denne tilgang en begrænset udbredelse. En stor del af den feministiske teori og de teoretiske strømninger i kvinde- og kønsforskningen arbejder ud fra teoretiske orienteringer, som i større eller mindre grad er baseret på konstruktivistisk tænkning, og som derfor hører under den anden ovennævnte teoretiske retning. Formuleringen "konstruktivistisk tænkning" er tilsigtet bred og upræcis. Den rummer en række meget forskellige tilgange fra socialkonstruktivisme i kritisk realisme tradition til poststrukturalisme, men det centrale for mit emne er, at de er fælles om at afvise en forståelse af køn som et fast, stabilt og umiddelbart identificerbart fænomen og fælles om at forstå køn som et fænomen og kategori, som ikke kan udforskes "alene" eller for sig selv, men som henter mening og betydning i forbindelser med andre sociale kategorier, i specifikke kontekster, ja, som konstitueres i handlinger, i gøren og i diskursive-materielle praksisser. En konstruktivistisk tænkemåde fordrer fokus på sociale, institutionelle og organisatoriske kontekster, processer og praksisser, og det kønsbegreb, som modsvarer denne tænkings grundpræmisser, forstår køn som produkt eller effekt af disse processer og praksisser: Køn "gøres" – det "haves" ikke.

Dette betyder, at undersøgelser af eksempelvis det kønsopdelte arbejdsmarked eller af kønsdifferentiering i organisationer eller ledelsesslag ved hjælp af interview vil fokusere på de specifikke praksisser og processer, hvorigen-

nem køn bliver relevant for institutionelle og organisatoriske segregeringsmekanismer. Det vil være samspillet mellem de organisatoriske og institutionelle segmenteringer og den aktuelle produktion af kønnede betydninger på den ene side, og på den anden side de interviewede personers konkrete oplevelser af og erfaringer med disse i deres hverdagspraksis, der vil være interviewets omdrejningspunkt.

Som det måske er fremgået af ovenstående indledende diskussion, er det også inden for denne brede konstruktivistiske forståelseshorisont, at denne artikels kønsbegreb er hentet, og som den følgende diskussion har relevans for.

Interviewet – en samarbejdsrelation

I forlængelse af disse metodologiske og begrebsmæssige overvejelser giver det mening, at betragte interviewet som et vidensproducerende sted i Masons forstand (Mason 2002), hvor den interviewede og interviewerens samarbejder om produktion af viden, om produktion af virkeligheder. Inden for denne relation skal interviewet – stadig i forlængelse af teoretisk tilgang og kønsbegreb – kunne opspore og indfange de kontekstuelle sammenhænge eller situationer, som konstruerer køn og i hvilke køn bliver en konstruerende kraft. For selv om kønssegregering fx på arbejdsmarkedet, i ledelse m.v. er institutionelt og organisatorisk forankrede fænomener, der møder den enkelte som strukturelle betingelser, er det fænomener, der bestandigt reproduceres, og som over tid opviser nye måder at manifestere sig på og nye forbindelser mellem specifikke institutionelle træk og kønnede symboler og kønnede betydninger, der konstruerer køn (og kønssegregering) på nye måder. Interviewet skal kunne indfange de processer, hvor køn enacts og bliver enactende (Højgaard & Søndergaard 2006, 2009). Det betyder, at interviewet skal have fat i de mangeartede og specifikke processer, hvor kønnede betydninger produceres og får effekt, og skal opspore de måder og situationer – diskursive såvel som materielle eller praktisk konkrete og symbolske – hvori køn gøres relevant eller irrelevant.

Der er således to dimensioner af interviewet, som hænger uløseligt sammen, men som kan udskilles analytisk. Den ene er formningen af relationen mellem parterne i interviewet og den anden er det indhold, de indsigter vi gerne vil have, at interviewet skal frembringe. Den første dimension omfatter både samarbejdsrelationens udformning og den ramme, som interviewets tematik udstikker for samarbejdet. Når jeg definerer interviewrelationen som en samarbejdsrelation, betyder det, at interviewet tager form af en samtale gennem hvilken interviewets parter samarbejder om vidensproduktion dvs. om hvad der spørges om, hvad der siges, hvordan det høres og hvordan det kan tolkes – samarbejdet angår alle tre dimensioner i interviewet. Det skal ikke forstås sådan, at der ikke på forhånd er udtænkt spørgsmål, interviewtemaer eller genstandsfelter, som interviewet skal nå rundt om, eller at der ikke

efterfølgende ligger et analytisk tolkningsarbejde. I disse henseender adskiller dette sig ikke fra et gængs forskningsdesign for det kvalitative forskningsinterview (Kvale 1997) eller den interviewprocess, der anvendes inden for den symbolske interaktionisme (Jävinen 2005) eller den fortolkende metode (Haavind 2000), som alle betragter interviewet som en samtale og understreger det relationelle i processen.

Det skal heller ikke forstås sådan, at samarbejdet handler om at nå et fælles mål, eller at det forudsætter fælles intentioner. Det kan selvfølgelig forekomme, men for det meste vil der være tale om en asymmetrisk relation, hvor det er forskerens nysgerrighed, intentioner, interesser og mål, der sætter rammen for samarbejdet. Samarbejdet her angår derimod selve den proces, som produktion af viden er. Så det, der karakteriserer den type interview, som jeg her kalder samarbejde – i forhold til en samtale – er en større grad af gensidig refleksion, afsøgning af grænser og en fælles forståelse af, at der er tale om en produktionsproces, der tillader og fordrer en søgende tilgang hos begge parter. Og det er forskerens ansvar at skabe åbninger og invitationer, der befordrer forfølgelse af forståelser, holdninger og nysgerrigheder, der også rækker ud over de, som forskeren bringer med.

Et samarbejde fordrer således etablering af en eller anden form for gensidig forståelse og lykkes nok bedst i situationer, hvor den ulighed, der altid karakteriserer relationen mellem interviewer og interviewperson, lader sig minimere eller aktivt italesætte, fx som forskelle i interesse for eller enighed om den vidensproduktion, samarbejdsprocessen genererer. Der vil således alt efter emne og grad af ulighed/forskelle mellem interviewer og interviewperson være tale om forskellige grader af samarbejde. Alt andet lige vil der være forskellige betingelser for at etablere et sådant samarbejde, når der forskes "opad" – når de interviewede er magtfulde individer i samfundets toppositioner, personer med egne, for dem betydningsfulde, dagsordener fx politikere og andre "offentlige" personer – eller når der forskes "nedad", når der er tale om store klasse- eller sociale, etniske eller raciale forskelle⁴ – og måske nogen gange alders- eller generationsforskelle på interviewer og interviewperson.

Men bestræbelsen på samarbejde forudsætter under alle omstændigheder et "kommunikativt arbejde med at skabe intersubjektivitet", som Haavind udtrykker det (Haavind 2000:19) – et kommunikativt arbejde, som fordrer, at forskeren lærer hvordan han/hun skaber et samtaleklima og samværsformer, som befordrer et fælles engagement i samtaleens tema og opøver en sensitivitet, der kan balancere mellem det, der er forskerens egen interesse i samtalen og det samarbejdspartneren ønsker at bidrage med (ibid.). Som interviewer er man professionel i sin udforskning – det betyder, at man må oparbejde en professionel relationskompetence, der er afstemt efter, hvem man interviewer, og hvad man interviewer om. Overordnet handler denne relationskompetence om at skabe gensidighed og etablere værdige og respektfulde positionerings-

muligheder for de interviewede og det kan indebære store variationer i de – mere eller mindre fingerede – positioner forskeren må indtage: Fra uvidenhed og ydmyghed til kammeratlig ligestilling og alvidende autoritet.

Ideelt set skal der jo både samarbejdes om det, der spørges om – det vil sige, at man i fællesskab kan vende og dreje spørgsmål, så flere aspekter indfanges – om det, der høres, det vil sige, at forskeren lægger det ud til refleksion og uddybning, som hun/han hører. Men samarbejdet kan også omfatte det, der fornemmes – men ikke udtales direkte – i de tilfælde, hvor det er vigtigt (se fx Bloch 2008), og i visse tilfælde endog omfatte betydninger af tøven, af pauser, af usikkerhed. Endeligt kan der samarbejdes om de fortolkninger, der umiddelbart melder sig i situationen. Alt dette er mere vidtgående end det, der foregår i de fleste samtaler og kræver stor åbenhed, lydhørhed og engagement i problemfeltet, som det langt fra altid er muligt at etablere.

Den ramme for samarbejdet, som interviewets tematik – køn – sætter, vil, som tidligere sagt, accentuere den dimension af køn, der altid er til stede i interviewsituationen – samme-kønnethed eller andet-kønnethed bliver aktuelle, fordi den selvfølgelighed, som vi til dagligt håndterer kønsordener og kønshierarki ved hjælp af, bliver brudt ved at blive problematiseret og udfordret, og det sætter særlige rammer for samarbejdet. Der åbnes for, at cirkulerende kønnede tolkningsrammer, kønstereotyper og måske endog benægtelser af køns betydning kan aktiveres på begge sider af samarbejdsrelationen. Der åbnes for det, jeg vil kalde essentialisme-fælden – en umiddelbar gensidig aktivering af de kulturelt dominerende forestillinger om, hvad personer med mandligt eller kvindeligt kropstegn (Søndergaard 1996) er, kan og vil. Fra mit eget interview univers kan jeg berette om mange overraskende tilfælde af både mine egne og mine interview partners kønnede forestillinger. Som fx når jeg har interviewet mænd, der – selv om temaet var politik – bestandigt drejede samtalen over på intimsfære-problematikker, og fik mig placeret der som ekspert, eller når jeg blev overrasket over kvinder, der var fjendtligt indstillet over for det, jeg uafvidende og ureflekteret havde opfattet som fælles interesse. Både i forhold til egne og interviewpersonens overraskende reaktioner kan det være produktivt at forfølge de forståelser, som sådanne situationer genererer. Det kan fx gøres ved at stoppe op i interviewet og kommentere på forløbet med spørgsmål af typen: ”.. Hvad tænker du siden du spørger/refererer/nævner..” og på den måde følge den interviewede ind i modstanden/holdningen/forventningen og samtidigt få styr på, hvilke reaktioner ens egne holdninger og forventninger producerer.⁵

Både samarbejdsrelationens udformning og den måde kønnede relationer håndteres på i interviewsituationen får betydning for interviewets anden dimension: det indhold, viden og indsigter som interviewet tænkes at producere. Kønsanalyser handler – bredt defineret – både om hvilke kønnede betydninger, der er segmenteret i organisationer og institutioner og hvilke differentieringer de afstedkommer, og om hvordan kønnede betydninger skabes

og indgår som enactende kræfter i samspil med andre sociale og kulturelle kræfter – oftest inden for et nærmere bestemt afgrænset felt. De dimensioner af denne omfattende problemstilling, som interview kan kaste lys over, er de måder, hvorpå disse processer så at sige processeres i de materielt-diskursive praksisser, som de interviewede forstår sig selv, sine handlinger og arbejds- og livsbetingelser igennem. Med andre ord: hvordan "gøres" køn, i hvilke sammenhænge, hvordan udtrykkes dette i handling og sprog, og hvornår og hvordan bliver køn den bevægende, udslagsgivende kraft? Al den stund at disse praksisser hverken er entydige, faste eller stabile, bliver det interviewets opgave at opsøge og komme rundt om de ofte mange og forskellige kontekster, situationer, eksemplificeringer af handle- og forholdemåder og de sproglige og kulturelt specifikke formidlinger af disse, som tilsammen udgør den kompleksitet, som interviewet søger at indfange.

At spørge til køn – hvordan?

Af de mange typer af interview, der findes (Kvale 1997), gør den skitserede samarbejdsrelation mellem interviewer og interviewede det mest nærliggende at fokusere på forskellige typer af livsverdens- eller livsformsinterview, tematiske og narrative interview, som alle er baseret på dialog-tilgang. (Chase 1995, Haavind 2000, Søndergaard 2005, Staunæs & Søndergaard 2005). Forskellen mellem disse typer ligger i det fokus, der styrer interviewets forløb. Livsverdens- livsformsinterviewet fokuserer på hverdagshændelser, på dagligdags episoder og den betydning for livsforløbet, som interviewpersonen tillægger dem og fortæller frem i interviewet. Det tematiske og det narrative interview fokuserer på specifikke og mere afgrænsede problemstillinger og de praksisser, oplevelser, erfaringer, forståelser og betydninger knyttet til disse, som tales frem i interviewet. Det tematiske interview vil i min forståelse være strammere styret af det problemfelt, der søges viden om og dermed mere struktureret, mens det narrative interview lægger større vægt på at lade fortællingerne inden for problemfeltet løbe mere åbent og associativt. Alle tre former er rettet mod at åbne interviewpersonernes beskrivelser og forståelser og få frem, hvordan interviewpersonerne oplever, forholder sig til og taler om det, der er interviewets genstandsfelt og hvilke betydninger og meningskonstruktioner, der produceres gennem den dialog, der foregår i interviewet.

Der er mange måder at sætte gang i et interview på. I min erfaring giver det et godt grundlag for et interviewsamarbejde at starte med at spørge til konkrete praksisser og de processer, de er indlejret i. Selv om interviewtemaet er kønnede betydninger, er det ofte en god ide at undlade at spørge til køn, for at undgå det, jeg tidligere kaldte essentialisme-fælden: At aktivere kønsstereotyper eller fremkalde skarpe standpunkter à la: "Køn har ingen betydning her" (Højgaard 2008), som det kan være vanskeligt at bevæge sig videre fra. At spørge til praksis, oplevelses- og erfaringsforløb understreger, at forskningsinteressen gælder processer, hvor kønnede betydninger formes

og former konkrete forløb. Lad mig give et eksempel (fra samme undersøgelse, som det indledende interviewudrag). De interviewede blev bedt om at indlede interviewene med at fortælle om et forskningsmæssigt gennembrud. Følgende er et uddrag af beskrivelsen af den proces, der førte til et succesfuldt videnskabeligt gennembrud (Højgaard 2007):

Jeg tænkte faktisk at fortælle to historier, fordi de har noget til fælles, de er adskilt af 15 år, men de har det tilfælles, at succesen var faktisk en betydelig metodisk udvikling i begge tilfælde. Jeg tror nok at man kan sige, at på vores område, har vi masser af gode ideer og det har vi alle sammen. Det, der adskiller os, er faktisk udførelsen, det praktiske arbejde. ... Det organ, som jeg interesserer mig for er X ... og jeg begynder at arbejde med det organ for ca. 15 år siden ... jeg havde tænkt at anvende en metode, som var ikke brugt på denne tid på X, og det var en metode man brugte til Y-undersøgelser Og den store ide om hvordan det hænger sammen ..., den fik jeg faktisk, mens jeg sidder og arbejder, og arbejder, og prøver at forske i ting, og alle de hypoteser, alle de ideer man har, ikke virker. Og så til sidst, så smider man nogle helt andre testmaterialer på og så pludselig sker der noget fuldstændig uventet, det viser sig, at det var Z, det hang sammen med ... så det var den lille pose, den lille gave, jeg havde at komme videre med.

Uddraget fortæller en intens og lidenskabelig historie, hvor relationer til forskningsgenstand, egen arbejdsmetode, videnskabssyn fortælles frem og der gives konkrete billeder af forskningsprocessen og af både det praktiske og følelsesmæssige engagement, denne forsker lægger i sit arbejde. Fortællingen giver i sin helhed og sammen med lignende fortællinger af andre og anderledes placerede forskere et righoldigt materiale, hvad angår kontekster og lokale sammenhænge, forståelsesmåder og menings- og betydningsgenerende forklaringer.

Men åbningsfortællinger af denne type er ikke nødvendigvis tilstrækkelige til at sikre et differentieret materiale, så det kan være nødvendigt at indarbejde fokuseringspunkter i undersøgelsesdesignet, som bidrager til en sådan differentiering. Valget af fokuseringspunkter afhænger af teoretisk grundlag og tematisk fokus, men følgende tre fokuseringspunkter kan tjene som inspiration:

At spørge ind til praksisser. Spørge ind til:

- "Hvad" og "Hvordan" – hvad rummer en givet praksis, hvad gøres, hvad gøres ikke og hvordan gøres det, hvad skal være tilstede, for at det kan lade sig gøre, hvordan tænkes der om "hvad" og "hvordan".
- Situationer i tid og rum – variationer i det, der gøres og hvordan det gøres i forskellige situationer på forskellige tidspunkter og forskellige steder.

- Forløb – variationer i de måder en givet praksis kan/bør forløbe på, udvikling over tid og i situationer.
- Relationer – med hvem udføres en given praksis, foranlediget af hvem, til gavn for hvem, hvem kan forhindre det, hvem kan hjælpe. Det handler om samarbejde, hierarkier og kommandoveje, og modstand.

At inddrage forskellige niveauer af konteksten.

- Hvor – De institutionelle rammer for en given praksis.
- Det almindelige eller Hverdagskonteksten.
- Særlige fora.
- Særlige lejligheder.
- Hierarkier/ fravær af hierarkier i forbindelse en given praksis.
- Det prestigebærende/det marginaliserede.

At inddrage materialitet.

- Praksis handler altid om at gøre noget ved noget, hvad gør praksis ved hvad.
- Hvilke objekter indgår.
- Hvilke fysiske rammer.
- Hvilke teknologier, hjælpemidler eller redskaber.
- Hvilke personsammensætninger.

Disse fokuseringspunkter skal tænkes ind i interviewerens samarbejdsoplæg og forsøg på at sikre materiale til at analysere de måder, køn intersekt med andre socio-kulturelle kategorier og andre konstituerende kræfter på. Hvor det første punkt er rettet mod at afsøge relationer til andre sociale kategorier, er det andet punkt møntet på institutionelle dimensioner med forskellige grader af institutionaliseret magt, hierarki og ritualisering. Det sidste punkt sigter på at sikre inddragelse af materialitet, som interagerende – intra-agerende (Højgaard & Søndergaard 2009) – kraft i de måder fænomener betydningsættes på. Alt dette i en samarbejdsånd, der er åben for, at det er den interviewede, der vægtlægger og betydningsætter fortællingens elementer.

Selv om man forsøger at nuancere sin dataproduktion ud fra disse fokuspunkter, kan man i forfølgelsen af strategien om at undlade at spørge til køn, godt løbe ind i det problem, at man risikerer at få for få informationer om køn. Det hænger sammen med den selvfølgelighed, hvormed vi i de fleste situationer agerer som kønsmærkede individer. Køn tages for givet, og det betyder, at der i mange hverdagssituationer skal meget specielle omstændigheder til for at bringe køn uprovokeret i fokus. Eksempelvis kan man gennemføre et helt interview om videnskabelig produktion uden at berøre kønnede aspekter – i den akademiske verden er det gængse eller "det normale" ikke-kønnet (se fx Højgaard & Søndergaard 2003). Men det hænger også sammen med magtfulde interesser. Jeg tror, man ofte kan sige det samme om fortællinger

om køn, som Marker siger om interessen for historier om racisme: De keder "magthaverne m/k": "The Stories about racism were simply not interesting to whites" (Marker 2009:33).

Men som det fremgår af det sidste interviewuddrag, kan også en righoldig og nuanceret fortællertekst mangle referencer til kønnede betydninger⁶. Det kan med andre ord være nødvendigt at skabe analytiske værktøjer i en eller anden form, som kan åbne for differentieringer, der gør køn synligt og tilgængeligt for analyse uden at kalde kønsstereotyper frem.

Jeg vil foreslå nedenstående værktøjer, som jeg dels selv har brugt dels har hentet i litteraturen.

Analytiske værktøjer:

- Sammenligning – interviewe både kvinder og mænd, i samme situationer, positioner, om samme emner, i samme sammenhænge jf. ovenstående fokuspunkter.
- Sikre sig navne, grammatiske eller andre indikationer på køn fra interviewfortællingerne (Staunæs & Søndergaard 2005), så det bliver muligt at identificere kønnede praksisser, udsagn etc. igen uden at behøve at spørge direkte til køn.
- Kontrasteringer af typen: hvad gør Hans i den situation? Hvorfor gør Karen ikke det? Hvad gør andre? Evt. køn i generaliseret form: Hvad gør mænd/ kvinder i den situation?
- Interventioner, hvor interviewerens i en fortællingssekvens hvor historien allerede er rullet ud kaster et fortolkningsbud ud af lå: "Har dette noget med køn at gøre", som en invitation til refleksion og fortolkning eller som provokation.
- Og endeligt afslutningsvist at spørge direkte til køn og kønnede betydninger og invitere til refleksioner over køns betydning og kønsstereotyper m.v. (Haavind 2000).
- Suppler med observation.

Afsluttende bemærkninger

En afgørende forudsætning for at skabe indsigtsgivende analyser med køn som analytisk fokus er at råde over et righoldigt datamateriale, som åbner for de komplekse processer, som kønnede betydninger skaber og skabes i. Det handler om at skaffe sig så detaljerede fortællinger som muligt med navne, praksisser og fortolkninger, som giver et materiale, man kan analysere efter mønstre i.

Jeg har her forsøgt at give inspiration til at tænke de elementer, som denne del af den analytiske proces skal bestå af. Der er selvsagt utallige måder, et interview kan tilrettelægges og gennemføres på, afhængigt af emne, der skal belyses, teoretiske forestillinger og personlige erfaringer. Det, jeg har forsøgt her, er at fremhæve de knudepunkter i tilrettelæggelsen af forskningsdesignet og gennemførelsen af dataproduktionsprocessen, som har særlig betydning,

når det handler om at analysere køn. Det kan opsummeres i følgende refleksioner, som det kan være en god ide at inddrage i forskningsdesignet.

Refleksioner over:

- Metodologisk korrespondance mellem teoretisk forståelse af genstandsfeltet og interviewet som redskab.
- Betydningen og håndteringen af den gensidige kønnede positionering.
- Interview-samarbejdsrelationens karakter.
- Hvordan der kan produceres historier der:
 - er rige på nuancer.
 - rummer praksisser og processer.
 - giver righoldige, "thick"(Geertz 1974) og omfattende kontekstbeskrivelser.
 - indeholder oplevelser, meninger og fortolkninger.
 - muliggør indsigt i kønnede differentieringer.

Kan man interviewe sig til viden – om køn? Med en dataproduktion baseret på ovenstående refleksioner vil jeg mene, at man har skabt sig et godt grundlag for en analytisk proces, der kan give indsigtfuld ny viden om køn. Et grundlag hvor hverken benægtelser af køns betydning eller kønsstereotyper behøver at blive analysens stopklodser, men kan komme til at fungere som trædesten mod en forståelse af deres betydningstilblivelse og af det samspil de indgår i med andre betydningsdannelser, herunder institutionel og organisatorisk kønssegregering.

Noter

1. Følgende eksempel er hentet fra mine interview med forskere fra Projektet: "*Køn og viden*", et delprojekt under Forskningsrådsinitiativet: *Kønsbarrierer i uddannelse og forskning*. Data er fra sluthalvfemserne. Se også Højgaard 2003 & 2007.
2. Se Temanummer om Intersektionalitet *Kvinder Køn & Forskning* 2-3, 2006, for en god introduktion til forskellige forståelser af intersektionalitet.
3. Der findes andre måder at opfatte interviewmetodologiens grundpræmisser på, eksempelvis som nævnt ovenfor, den, der ser interview som en måde at give stemmer til folk uden adgang til at deltage i den samfundsmæssige diskurs eller som ser interview som empowerment strategier, herunder også Aktionsforskning.
4. Se Sune Qvotrup Jensen (2009) for en fin diskussion af mulighederne for at bruge problemer og modstand mod udforskning (her blandt marginaliserede unge mænd med minoritetsbaggrund) som data. Se også Faber 2008.
5. Tak til Dorte Marie Søndergaard for denne pointe.
6. For analyse af hvordan køn bringes ind i fortællinger af denne type, se Højgaard 2007.

Litteratur

- Barad, K. 2007: *Meeting the Universe Halfway*. London: Duke University Press.
- Butler, J. 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge.
- Butler, J. 1993: *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. London: Routledge.
- Butler, J. 2007: "Subjekt, køn og begær", i D. M. Søndergaard (red.): *Feministiske Tænkere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Chase, Susan B. 1995: "Taking Narrative Seriously. Consequences for Method and Theory in Interview Studies", i Josselson, R. & Lieblich: *Interpreting Experience: The Narrative Study of Lives*, vol. 3: *Interpreting Experience*, 1-26. Sage.
- Clarke, A. E. 2005: *Situational Analysis. Grounded Theory after the Postmodern turn*. London: Sage.
- Edley, N. 2001: "Analysing Masculinity: Interpretive Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions", i Wetherell, M. & Taylor, S. & Yates, S.J. (Eds.): *Discourse as Data. A guide for Analysis*. London: Sage, Open University Press.
- Faber, S.T. 2008: *På Jagt efter klasse*. Ph.d.-afhandling Aalborg Universitet
- Geertz, C. 1973: *The interpretation of cultures*. New York: Basic.
- Gilbert, N. & Mulkay, M. 1984: *Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientist's Discours*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gherardi S. 1995: *Gender, Symbolism and Organisational Cultures*. London: Sage.
- Goffman, E. 1976: "Gender Display". *Studies in Anthropology of Visual Communication* 3: 69-77.
- Goffman, E. 1977: "The Arrangement Between the Sexes". *Theory and Society* 4:301-331.
- Haavind, H. 2000: *Kjønn og Fortolkende Metode. Metodiske muligheder i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Haraway, D. 1988: "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism as a Site of Discourse on the Priviledge of the Partial Perspective". *Feminist Studies*, 14.
- Haraway, D. J. 1997: *Modest_witness@Second_Millinum. FemaleMan c_ Meets_Onco-Mouse. Tm Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.
- Højgaard, L. 2003: "Fællesskab og faglighed – diskurser om forskning og køn", i Højgaard, L. & D. M. Søndergaard (eds.): *Akademisk tilblivelse. Akademia og dens kønnede befolkning*. København: Akademisk Forlag.
- Højgaard, L. 2007: "Styringsballade. Om materialitet, forskersubjektivering og styringsteknologier", i Kofoed, J. og D. Staunæs (red.): *Magtballader*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Højgaard, L. 2008: "Køn er ikke relevant her. Den vertikale kønssegregering på det danske arbejdsmarked", i Emerek, R. og Holt H.: *Lige Muligheder – Frie Valg?* København: SFI 08:24, 145-165.
- Højgaard, L. & Søndergaard, D. M. 2006: *Intersectionality and the Complexities of Subject/Matter: Making Intersectionality Relevant in a Co-Thinking of STS and Poststructuralist Analysis*. Paper, ESF-LiU Conference: Intersectionality, Identity and Power-Interdisciplinary Perspectives on Intersectionality Studies, Vadstena, Sverige.
- Højgaard, L. & Søndergaard, D. M. 2009: "Om analyse af multimodale konstitueringsprocesser i empirisk forskning" i Brinkman, S. & Tanggaard, L. (red.): *Kvalitative metoder og tilgange*. København: Hans Reitzels Forlag (Under udgivelse).

- Jensen, S. Q. 2009: ""Er det noget med bander?" – Om modstand, andethed og positioner i et sociologisk feltarbejde". *Dansk Sociologi* 1, 45-63.
- Järvinen, M. & Mik-Mayer, N. 2005: *Kvalitative Metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kvale, S. 1997: *Interview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lather, P. 2000: "Against empathy, voice and authenticity". *Kvinder Køn og Forskning*, vol. 4, 16-25. København.
- Lykke, N. 2008: *Kønforskning. En guide til feministisk teori, metodologi og skrift*. København: Samfundslitteratur.
- Mason, J. 2002: "Qualitative interviewing: Asking, listening and interpreting" i Tim May (eds.) 2002: *Qualitative research in action*. London: Sage.
- Mazzei, L. 2009: "An impossibly full voice", i Jackson, A. & Mazzei, L. (eds): *Voice in Qualitative Inquiry*. London New York: Routledge
- Staunæs, D. 2003: "Where have all the subjects gone? Bringing together the concepts of intersectionality and subjectification". *Nora*, 11(2):101-110.
- Staunæs, D. og Søndergaard, D. M. 2000: "Interview i en Tangotid". I M. Järvinen og N. Mik-Meyer (red.): *Kvalitative Metoder i et Interaktionistisk Perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Staunæs, D. og Søndergaard D. M. 2008: "Management and Gender Diversity: Intertwining Categories and Paradoxes", I E. Magnusson et al. (eds.): *Critical Studies of Gender Equalities: Nordic Dislocations, Dilemmas and Contradictions*. Stockholm: Makadam Förlag.
- Søndergaard, D. M. 1996: *Tegnet på Kroppen. Køn: Koder og Konstruktioner blandt Unge Voksne i Akademia*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Søndergaard, D. M. 2002: "Poststructuralist approaches to empirical analysis". *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 15(2):187-204.
- Søndergaard, D. M. 2005: "At forske i komplekse tilblivelser", i Bechmann Jensen, T. og Christensen G. (red): *Psykologiske og pædagogiske metoder*. København: Roskilde Universitetsforlag.
- West, C. & Zimmerman, D. H. 1987: "Doing Gender", I *Gender and Society* vol. 1 (2): 125-148
- Wetherell, M. & Taylor, S. & Yates, S. J. (Eds.) 2001: *Discourse Theory and Practice. A reader*. London: Sage, Open University Press.